

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOSOFIE**

Cioran, precizări biografice

Teză de doctorat

Conducător de doctorat:

**Prof. univ. dr. Rodica Marta Vartic
(Marta Petreu)**

Student-doctorand:

Seres A. Sándor

2020

CUPRINS

Introducere. Biografia unei gândiri	3
1. Un bursier român la Paris	10
1.1 Primul sejur parizian	11
1.2 Pașaport pentru Paris	14
1.3 Cioran în revista <i>Comoedia</i>	19
1.4 Marginalii la exilul parizian	23
1.5 Omul de la ultimul etaj	28
2. Noaptea și cuvintele	33
2.1 Revelațiile unui insomniac	35
2.2 Un estetic al decadenței	43
2.3 Ultimele texte românești și revista <i>Luceafărul</i>	48
2.4 De la Emil Cioran la E.M. Cioran	55
2.5 Rivarol – un premiu cu suspans	60
3. A fi cineva	65
3.1 În vârtoarea vieții literare pariziene	66
3.2 Cioran, director de colecție la Plon	73
3.3 Când a scris Cioran „Țara mea”	76
3.4 Place Furstemberg. Povestea unei fotografii	79
3.5 Un „exercițiu de admirație” ratat al lui Cioran	83
3.6 Premii și glorie la Paris	86
4. Viața unui om fără ocupație	94
4.1 Cel mai inactiv om din Paris	95
4.2 În grădina lui Nemo	98
4.3 Vacanță la Dieppe	102
4.4 O plimbare cu Cioran	107
5. Cronologie Emil Cioran	112
În loc de concluzii. Viața și opera	138
Anexe	143
Bibliografie	146

Cuvinte-cheie: biografie, exil, filosofie, insomnie, luciditate, pesimism, scepticism, succes

Rezumat

Cercetarea de natură biografică pe care am întreprins-o în această teză privește acele împrejurări din viața lui Cioran care s-au dovedit a fi de maximă importanță pentru destinul său. În măsura în care a fost posibil, m-am străduit să aduc la lumină aspecte necunoscute sau insuficient cercetate ale vieții sale, unele dintre acestea contrazicând informații considerate până acum corecte. O parte însemnată a acestor cercetări am alocat-o demontării unora dintre miturile personale pe care Cioran și le-a creat, uneori chiar fără voia sa, acest aspect constituind, în bună măsură, trăsătura de originalitate a acestei teze. Toate acestea au necesitat nu doar o amănunțită documentare de natură biografică, dar și studiul aprofundat al textelor – însemnări din *Caiete*, scrisori, interviuri, dar și o bună parte a scrierilor care formează corpul principal al operei. În demersul meu, mi-am propus să clarific aspecte mai puțin cunoscute sau, în unele cazuri, insuficient lămurite ori chiar controversate ale biografiei lui Cioran, insistând asupra împrejurărilor în care s-au născut anumite scrieri ale sale. Experiența pe care am dobândit-o de-a lungul a peste 15 ani de practică jurnalistică mi-a permis să utilizez metode de verificare a informațiilor și de investigare specifice presei, fapt de natură să contribuie la soliditatea rezultatelor obținute.

Cioran afirmă răspicat, de câte ori are ocazia: „Tot ceea ce am descris e rodul unor împrejurări, al unor hazarduri, al unor conversații, al unor ruminații nocturne, al unor crize de depresie mai mult sau mai puțin cotidiene, al unor obsesii intolerabile”¹. Declarații ca aceasta, făcută în chip de introducere la celebra teză a lui Fernando Savater, se tot repetă în *Caietele* sale, în interviuri și chiar în unele dintre aforismele sale. Legătura dintre biografie și operă, între faptele și întâmplările vieții sale și cărțile pe care le-a scris este aproape de domeniul evidenței. Acesta este și motivul pentru care consider că o cercetare onestă a operei ar trebui să meargă mână în mână cu studierea amănunțită și temeinică a biografiei; în lipsa acesteia, mai mult decât în cazul altor scriitori, legătura strânsă dintre viață și operă face ca Cioran să nu poată fi înțeles pe de-a-ntregul, în toată complexitatea sa. Cu atât mai

¹ Fernando Savater, *Eseu despre Cioran*, Humanitas, București, 1998, p. 13.

mult cu cât biografia sa are numeroase lacune, aproximări și inexactități, chiar și la un sfert de secol de la moarte.

Ținând cont de faptul că o mare parte a operei lui Cioran e inspirată de propriile trăiri și experiențe de viață, mi-am propus să identific și să aprofundez anumite aspecte ale biografiei sale care au fost mai puțin sau insuficient cercetate. Demersul meu e motivat în bună măsură de faptul că, până în prezent, efortul hermeneutic în cazul lui Cioran s-a sprijinit aproape exclusiv pe operă, o bună parte dintre exegeții săi neținând cont de biografie. Paradoxalele afirmații ale lui Cioran nu pot fi înțelese în mod adecvat dacă nu se ține cont de faptul că avem de-a face cu un om de o extrem de mare sensibilitate, a cărui puternică vitalitate a fost contrariată de la o vârstă fragedă de apariția bolii și a suferinței în forme extreme („Eram făcut să mă bucur de toate, aveam un fond de veselie pe care starea proastă a sănătății mele l-a distrus”, mărturisește el, la un moment dat²). Este una dintre cauzele pentru care Cioran s-a ales cu etichete ca „pesimist” sau „nihilist”, care se dovedesc însă, la o privire mai atentă, dacă nu simpliste, cel puțin reduționiste.

Desigur, există suficiente studii de tip monografic care nu neglijează datele biografiei lui Cioran. O parte dintre acestea nu excelează însă întotdeauna prin soliditatea informațiilor și surselor utilizate. De asemenea, nu trebuie neglijat nici faptul că multe dintre ele – scrise chiar de autorități în materie – operează în baza unei „mitologii” create în mare măsură de afirmațiile lui Cioran despre sine însuși, declarații făcute cel mai adesea în cadrul interviurilor pe care le-a acordat. Au fost puse astfel în circulație câteva mituri personale persistente în timp, fără ca informațiile furnizate de Cioran să nască dubii, mai ales că tehnica sa repetitiv-persuasivă le face extrem de credibile. Unul din scopurile lucrării de față este să identifice cele mai importante elemente care au contribuit la crearea acestei mitologii, corectând posibilele distorsiuni, în măsura în care acest lucru este posibil.

Pornind de la ideea că opera lui Cioran a fost pusă sub lupa cercetării de tip hermeneutic fără să se țină cont în suficientă măsură de datele biografiei sale – fie pentru că aceasta era insuficient cunoscută, fie că era ignorată în bună măsură, existând o tendință de favorizare a eseului monografic al operei, în care biografiei i se rezervă un rol cu totul secundar, am trecut în revistă principalele momente din biografia lui Cioran, insistând pe cele care au născut controverse, încercând să identific elementele care sunt prezentate îndeobște de către exegeți ca fiind certe, dar care de multe ori sunt preluate din surse nesigure sau insuficient verificate. De asemenea, o parte a lucrării mele este consacrată

² Cioran, *Caiete*, Humanitas, București, 1999, vol. I, p. 204.

identificării în opera lui Cioran a unor aspecte biografice nu întotdeauna evidente sau care nu au fost luate în considerare până în prezent. Am insistat în special asupra perioadei franceze, cea românească beneficiind de o cercetare suficient de amănunțită.

În elaborarea acestei teze am utilizat numeroase surse bibliografice, unele dintre acestea fiind inedite. Alături de însemnările care alcătuiesc *Caietele* sale, am utilizat materialul biografic disponibil în interviurile pe care le-a acordat, precum și cel din numeroasele sale scrisori. Am identificat și mai multe surse inedite, o parte dintre acestea putând fi găsite pe internet, dar și unele documente private, obținute de mine de la cei care l-au cunoscut personal.

Teza este structurată în cinci capitole. Primele patru se ocupă de aspecte definitorii pentru viața și destinul de scriitor ale lui Cioran – insomnia, trecerea la limba franceză, problema succesului și, nu în ultimul rând, prietenii și relațiile cu ajutorul cărora și-a netezit cariera. Al cincilea capitol îl constituie o cronologie a vieții sale, care însumează cercetările pe care le-am întreprins asupra biografiei lui Cioran.

Capitolul întâi al tezei mele, „Un bursier român la Paris”, l-am dedicat primei perioade petrecute de Cioran în capitala Franței, cea a bursei ce i-a fost acordată de Institutul Francez din București și a anilor de război. Am încercat să aduc câteva lămuriri suplimentare privind modul în care a reușit să-și prelungească „studiile” pariziene după episodul său diplomatic din primăvara anului 1941. E vorba de unul dintre primele mituri personale, cel privind bursa primită de la Alphonse Dupront, pe care Cioran îl prezintă mereu ca fiind „salvatorul” său, cel care l-a trimis în Franța, fără să amintească o singură dată de faptul că prelungirea acestei burse până în 1945 o datorează țării sale de origine, prin Școala Română de la Fontenay-aux-Roses. Tot din această perioadă datează și prima apariție a lui Cioran în presa din Franța, în revista *Comoedia*, în împrejurări până acum insuficient cercetate și peste care s-a trecut poate cu prea multă ușurință, mai ales că activitățile lui în perioada celui de-al Doilea Război Mondial sunt în general puțin cunoscute, documentele și mărturiile care ne-au parvenit fiind puține. O parte a cercetărilor mele am dedicat-o modului în care a supraviețuit în anii grei ai războiului, fiind ajutat de prieteni providențiali, aflați asemenea lui în exil. Am considerat util să trec în revistă, la finalul acestui capitol, și hotelurile în care a locuit în Cartierul Latin, în ordine cronologică, pentru a întregi tabloul primilor ani petrecuți de Cioran la Paris.

În capitolul al doilea al tezei, „Noaptea și cuvintele”, m-am ocupat de cele două experiențe care s-au dovedit decisive pentru destinul de scriitor al lui Cioran: insomniile cărora a trebuit să le facă față în anii '30 și abandonarea limbii române în favoarea francezei, după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial. Asupra rolului jucat de insomnie în viața sa Cioran s-a pronunțat adesea în termeni categorici, afirmând că datorează totul acestei adevărate catastrofe, cum o numește în scrisoarea-prefață la cartea lui Fernando Savater *Eseu despre Cioran*³. Majoritatea comentatorilor săi sunt de acord cu aceste afirmații. „Dacă vrem să înțelegem ceva din Cioran, atunci insomnia, ca element biografic esențial și ca declanșator al unei gândiri cu implicații metafizice, este «lucrul» care trebuie prin excelență luat în serios”, ne spune Gabriel Liiceanu⁴, subliniind că „Toată opera lui este, până la urmă, darea de seamă rezultată în urma «experimentului insomniei»”⁵. E motivul pentru care am încercat să aduc un plus de lumină asupra acestui aspect biografic important din viața sa, faptul că a suferit în tinerețe timp de șapte ani de insomnii, lucru care l-a marcat decisiv. A declarat ulterior că a fost cea mai mare tragedie a vieții sale, mărturisind că tot ce-a gândit și scris își are originea în această tragedie. Am încercat în acest capitol să stabilesc, bazându-mă pe anumite circumstanțe ale biografiei sale, perioada exactă în care au survenit aceste insomnii, precum și consecințele lor: amplificarea lucidității, pierderea iluziilor, stările de extaz.

Despre felul în care travaliul asupra limbii franceze și, până la urmă, limba însăși l-a format, făcându-l să devină strălucitul eseist pe care îl admiră lumea întreagă, Cioran a vorbit adesea în interviuri, făcând mare caz de nepotrivirea dintre temperamentul său balcanic și rigorile limbii franceze (faimoasa „camisole de force”⁶). De ce a renunțat atunci la limba română, pe care o iubea într-atât? Răspunsul este simplu și ni-l dă chiar el, în termeni neașteptat de direcți: „Deoarece împrejurările m-au constrâns să renunț la limba maternă.”⁷ Pare să sugereze că, fără acest concurs de împrejurări, ar fi rămas un obscur scriitor român, unul dintre ratații de pe malurile Senei. E-adevărat, până la întâmplarea reiterată cu obstinație de Cioran (traducerea unui poem de Mallarmé într-un orașel de lângă Dieppe, în 1946, ca mecanism revelator al inutilității de a persista să scrie în limba română), trăise aproape zece ani în Franța, aparent fără să-i treacă măcar prin cap că ar

³ Fernando Savater, *Eseu despre Cioran*, op. cit., p. 13.

⁴ Gabriel Liiceanu, *Continentele insomniei*, Humanitas, București, 2017, p. 89.

⁵ Ibidem, p. 93.

⁶ Vezi dialogul cu Gerd Bergfleth, în *Convorbiri cu Cioran*, Humanitas, București, 2004, p. 124.

⁷ Ibidem.

putea deveni într-o bună zi scriitor francez. Și în tot acest timp a continuat să scrie în limba română, chiar dacă scrierile sale nu aveau nicio perspectivă de a fi publicate. Nașterea francezului Cioran s-ar datora, așadar, în egală măsură unor constrângeri (împrejurările), cât și unui joc al hazardului. Asta este, cel puțin, ceea ce vrea el să ne facă să credem; însă, în realitate, voința a jucat și ea un rol însemnat.

Aceste două momente de maximă importanță pentru Cioran au fost subliniate adesea în cercetările critice, fără să se acorde întotdeauna atenția cuvenită tuturor detaliilor. Din acest motiv, am considerat necesar să revin asupra lor cu câteva precizări necesare, însoțite de cercetări care pun în lumină consecințele acestor momente asupra operei sale. Am pus un accent deosebit pe ceea ce exegeza numește „episodul Dieppe”, cel al renunțării definitive la limba română și care a avut ca rezultat apariția în 1949 a *Tratatului de descompunere*. Întrucât Cioran a plasat mereu acest episod în 1947, dând asigurări cât se poate de ferme că a fost vorba de o decizie intempestivă, am considerat necesar să adun aici toate dovezile pentru a demonstra că anul în cauză a fost în realitate 1946 – dar și că trecerea de la limba română la franceză a fost mai degrabă un proces, decât o decizie de moment. În acest context, mi s-a părut logic să adaug la finalul acestui capitol o trecere în revistă a împrejurărilor în care i s-a acordat premiul Rivarol, întrucât toată lumea menționează acest premiu ca fiind singurul acceptat de Cioran, însă nimeni nu a părut interesat să cerceteze mai îndeaproape cum a ajuns în posesia lui.

În al treilea capitol al tezei, „A fi cineva”, m-am ocupat de începuturile carierei franceze a lui Cioran: prima sa carte scrisă în franceză, *Tratatul de descompunere*, care a produs vâlvă în lumea literară, critica exprimându-se la modul superlativ; în anul următor autorului i se acordă în sfârșit premiul Rivarol, după ce acesta îi fusese refuzat la prima participare. Dacă reușita în plan literar este indiscutabilă, Cioran devenind un scriitor cunoscut în mediile intelectuale, nu același lucru se poate spune despre vânzări, cartea sa fiind departe de ceea ce se numește un succes de librărie. Cum următoarele sale volume nu vor avea nici măcar succesul de stimă obținut cu *Tratat de descompunere*, Cioran se va resemna treptat cu statutul său marginal, fiind bântuit de spectrul ratării. Problema succesului va continua însă să-l preocupe.

În acest capitol, am urmărit evoluția lui Cioran pe firmamentul literelor franceze, încercând să aduc lumină asupra unor aspecte mai puțin cunoscute ale biografiei sale: cine au fost cei care i-au netezit „cariera” literară din Franța, meteorica sa trecere prin saloanele anilor '50 și „directoratul” de la editura Plon, unde a condus colecția *Cheminements*. De

asemenea, am încercat să determin, în baza unor indicii precise, momentul când a fost scris unul dintre textele cele mai misterioase ale lui Cioran, *Țara mea/Mon Pays*, dar am găsit și noi referințe privind celebra fotografie care îi înfățișează pe Cioran, Ionesco și Eliade în Piața Furstemberg. M-am referit, în finalul acestui capitol, la una dintre bizareriile lui Cioran, strâns legată de atitudinea sa cu privire la succesul literar: refuzul premiilor, o atitudine șocantă, care a intrigat multă lume și care a fost explicată, în mod simplist și total injust după părerea mea, prin teama de a nu i se expune trecutul „fascist”, așa cum a pățit Vintilă Horia.

Al patrulea capitol al tezei, intitulat „Viața unui om fără ocupație”, are drept punct de pornire o întrebare: „Ce face Cioran atunci când nu face nimic?” Ea poate părea absurdă, însă se dovedește în cazul său plină de tâlc. Cel care a evitat toată viața cu obstinație să muncească, să aibă o profesie, să fie în rând cu lumea, depunând eforturi considerabile pentru a nu fi nevoit să se conformeze exigențelor comune, și-a construit o întreagă filosofie pentru a-și justifica neputința de a fi la fel cu toți ceilalți. „Ca să fii liber trebuie să înduri orice umilință, și asta era aproape programul meu de viață”, spune el într-o convorbire cu Michael Jakob⁸, indicând în acest fel una dintre valorile la care a ținut cel mai mult.

Faptul că n-a muncit toată viața constituie pentru Cioran un motiv de mândrie. Recunoaște fără a avea nici cea mai mică urmă de vinovăție că a pierdut vremea, după standardele comune – ba chiar consideră acest lucru benefic pentru el: „Dacă ar fi să trag concluzii despre mine, ar trebui să remarc, de fapt, că sunt rezultatul orelor mele irosite. N-am exercitat nicio profesie și am pierdut extrem de mult timp. Or această pierdere de vreme a fost un real câștig. Doar cel ce stă deoparte și nu se amestecă își păstrează capacitatea de a înțelege cu adevărat ceva.”⁹

Tocmai din cauza neimplicării, a neparticipării la viața socială, biografia lui Cioran pare lipsită de evenimente. Ea mai are însă destule zone neexplorate, cercetarea acestora putând aduce la lumină noi aspecte ale personalității și creației sale, în special în relația cu unii dintre prietenii săi mai puțin cunoscuți. Cel puțin doi dintre aceștia, Maxime Nemo și Albert Lebacqz, au jucat un rol important în viața sa, fără ca cercetările biografice de până acum să le acorde vreo atenție. Sunt practic doi necunoscuți, care nu s-au remarcat prin

⁸ *Convorbiri cu Cioran*, op. cit., p. 292.

⁹ *Ibidem*, p. 241.

nimic deosebit și pe care Cioran aproape că nu-i pomeniște. Prin intermediul lor, aduc câteva completări biografiei lui Cioran, în încercarea de a înțelege mai bine motivația unora dintre atitudinile sale.

Am găsit de cuviință să adaug în finalul acestui capitol și o scurtă trecere în revistă a numeroaselor sale deplasări de-a lungul și de-a latul Franței, dar și a deselor sale peregrinări prin Europa, pentru a corecta imaginea de „sihastru” parizian a lui Cioran – un alt mit, în fond, perpetuat cu sârguință de unii comentatori.

Al cincilea capitol al tezei e dedicat cronologiei vieții lui Cioran, care include nu doar informațiile noi, dar și reconsiderarea acelor date biografice care nu s-au dovedit întrutotul exacte. De-a lungul timpului au fost întocmite mai multe cronologii, unele mai succinte, altele mai ample, însă puține dintre acestea s-au bazat pe o bună documentare. Aș putea aminti aici, printre cele care au fost realizate în mod profesionist, cu utilizarea unor surse verificate, cea a lui Nicolas Cavallès din *Oeuvres - Bibliothèque de la Pléiade*, 2011, sau cea publicată de Vincent Piednoir în *Cahiers de l'Herne* no 90 – Cioran, Editions de l'Herne, Paris, 2009. La noi în țară, ar fi de amintit cea realizată de Marta Petreu în *Cioran sau un trecut deocheat*, Ed. Polirom, 2011. Cea a lui Marin Diaconu din volumul I al *Operele* lui Cioran – Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2012 este foarte stufoasă, cu numeroase inexactități, greșeli de tipar, unele informații neverificate sau chiar false, precum și afirmații neîntemeiate.

Față de alte cronologii, cea pe care am realizat-o conține informații succinte în privința datelor deja cunoscute și verificate; în schimb, vine cu un plus de precizări în dreptul unor date asupra cărora am făcut eu însumi investigații suplimentare. Nu am insistat asupra copilăriei și adolescenței lui Cioran, acestea fiind în general bine documentate. În schimb, am adus precizări suplimentare în special cu privire la momentele-cheie din viața sa, care i-au influențat covârșitor formarea intelectuală și opera.

Cronologia include și alt gen de informații, până acum nesistematizate, privind apariția scrierilor sale în diverse publicații, în franceză sau în traducere, cu indicarea exactă a numerelor în care acestea au apărut. Aceste informații includ în primul rând lista completă a articolelor sale publicate în *La Nouvelle Revue Francaise*, dar și a celor din *La Table Ronde*, *Combat*, *Profils*, *Preuves* etc. Am inclus în cronologie și informații privind prefetele scrise de Cioran la diverse cărți, precum și despre activitatea sa efemeră în calitate de director de colecție la editura Plon, unde în colecția *Cheminements* inițiată de el au apărut șase cărți.

Am acordat, de asemenea, atenție diverselor sale deplasări și călătorii prin Franța și în numeroase alte țări europene, chiar dacă ele au fost de scurtă durată, acest aspect al vieții sale fiind în flagrantă neconcordanță cu imaginea de „ermit” parizian pe care și-a creat-o de-a lungul timpului.

Nu în ultimul rând, am procedat la corectarea unor informații care până acum au fost considerate veridice, dar despre care am găsit dovezi că sunt eronate – fiind vorba în unele cazuri de simple zvonuri, preluate ca atare, fără verificări. Nu am preluat acele informații și date care fie nu puteau fi verificate, fie erau improbabile sau neverosimile (cum ar fi, de exemplu, zvonul despre condamnarea lui Cioran, după război, la trei luni de închisoare, pentru colaboraționism cu naziștii).

O parte a informațiilor au fost obținute prin cercetări proprii (surse atestate de pe internet, presa vremii, documente ale editurii Gallimard, mărturii ale celor care l-au cunoscut personal sau care se aflau în posesia unor informații și documente). În cazurile mai importante, care au mai fost cercetate și de alții, am indicat sursa informațiilor, cu precizarea că am efectuat la rândul meu verificări, acolo unde a fost posibil.